

**Mustafa İSEN, Muhsin MACİT, Osman HORATA, Filiz KILIÇ, İ.
Hakkı AKSOYAK (2002) ESKİ TÜRK EDEBİYATI EL KİTABI,
Ankara: Grafiker Yayınları, 412 s.**

Ahmet DOĞAN*

Klasik Türk edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı, İslamî Türk edebiyatı gibi isimlerle zikredilen eski Türk edebiyatı; Türk edebiyatının belli bir mecra üzere seyrettiği en uzun soluklu dönemini oluşturur. Bu dönem içerisinde ilk ürünler İran ve Arap edebiyatlarından esinlenerek verilir. Ancak ilerleyen zaman içerisinde sanatkârlar, örnek alınan edebiyatları geride bırakacak güzellikte şaheserler ortaya koyarak muhteşem bir Türk-İslam medeniyetine ayna tutarlar.

Eski Türk edebiyatının ‘neşv ü nema’ bulduğu Osmanlı, “varoluşsal yitimlerine sürü halinde koşan kalabalıklara yaşama refleksi olan sanat”ın daha birçok dalında, bugün dahi parmak ısırtacak güzellikte eserler vücuda getirerek, toplumun hayat damarlarını her dem taze duygularla beslemiştir. Ancak, edebiyatın diğer sanat dallarına olan üstünlüğü ve “Türkün serazat ruhunun aruzda kanatlanmış” olması, eski Türk edebiyatına ayrı bir önem kazandırmış ve onu, göğümüzün kubbesinde ‘seher-i haşre dek’ yankılanacak bir ses haline getirmiştir.

Yüksek bir medeniyetin geleneği olan bu ses, ötelere doğru aldığı yolda kendisine kulak veren fertlere millet olma şuurunu fısıldayan bir kudrete sahiptir. Milletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için kültür ve sanat değerlerine sahip çıkma zorunlulukları göz önüne alındığında, içerisindeki bitmek bilmeyen hazine ile geleneğin en ihtişamlı halkası konumunda bulunan eski Türk edebiyatının bütün cepheleriyle incelenmesi ve elde edilen birikimin genç kuşakların idrakine sunulması büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim bu noktada yapılan farklı nitelikteki birçok çalışmadan söz etmek mümkündür. Bunlardan biri de henüz yeni sayılabilecek bir zaman diliminde Grafiker Yayınları arasında çıkan “Eski Türk Edebiyatı El Kitabı”dır.

Bir ekip çalışması olarak hazırladıkları kitap Ön Söz (s. 5), Giriş (s. 7-12), on bir ayrı bölüm (s. 13-327) ve Ekler (s. 329-411) olmak üzere toplam 412 sayfadan oluşmaktadır.

Türk edebiyatının en uzun soluklu döneminin ana hatlarıyla ortaya konulduğu eser, eski Türk edebiyatına ilgi duyan genel okuyucu kitlesi ve üniversite düzeyinde bu dersi alan öğrenciler için bir başvuru kitabı özelliği taşımaktadır. Eski Türk edebiyatıyla ilgili birçok farklı kaynaktan ayrıntılı olarak işlenen konular, bu eserle

* Araş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi.

okuyucuya toplu halde sunularak, onun pratik olarak bilgiye ulaşması hedeflenmiş ayrıca her bölüm sonunda verilen geniş bibliyografya ile ayrıntılı bilgi edinmek isteyenlere de büyük bir kolaylık sağlanmıştır.

Eserin Osman Horata tarafından kaleme alınan Giriş (s. 7-12) kısmında sanatın oluşum safhası içinde sözün, edebiyat olarak biçimlenen şiire dönüşmesine değinilmekte ve malzemesi dil olan edebiyatın diğer sanat dalları içerisinde durduğu yer ortaya konulmaktadır. Ardından sanatın içinde bulunduğu ortama göre geçirdiği değişimlere yer verilerek, İslam medeniyeti içinde zirveye ulaşan eski Türk edebiyatının 19. asırla birlikte kendi iç dinamiklerinden uzaklaşması ve batıya yönelik seyri üzerinde durulmuştur.

Kaynaklar (s. 13-46) başlığını taşıyan ilk bölüm yine Osman Horata tarafından hazırlanmış ve eski Türk edebiyatı içinde oluşan ve kaynakların temelinde duran bir “yazma kültürü” üzerinde durularak, yazmalarla ilgili bugün kaybolmakta olan birçok terime yer verilmiştir. Daha sonra eski Türk edebiyatı kaynaklarından Edebî Eserler, Edebiyat Bilgi ve Teorisiyle İlgili Eserler, Biyografik Eserler, Ansiklopediler, Sözlükler, Edebiyat Tarihleri, Antolojiler ve Kataloglar sıralanmıştır.

Eserin “Divan Estetiği” (s. 47-54) başlıklı üçüncü bölümü Muhsin Macit tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde Türkçenin farklı coğrafyalarındaki ses ve yapı farklılaşmalarına rağmen kendisine mahsus dili ve lugati, mecaz ve mazmunları, mitolojik unsurları ve imaj dünyasıyla geleneksel bir yapı dahilinde “divan estetiği”ni oluşturduğuna değinilmiş, ideal güzelliğin peşinde olan divan estetiğinin özellikle tasavvufi örüntüyle çok katmanlı bir anlama bürünerek oluşturduğu köklü bir gelenekle; zihniyet dünyasındaki kırılmalara rağmen, modern Türk şiirini besleyen önemli bir kaynak olduğuna dikkat çekilmiştir.

Mustafa İsen ve Osman Horata tarafından hazırlanan “Tarihi Gelişim” (s. 55-170) bölümünde; İslamî uygarlığın estetik yapısı içerisinde inkişaf eden eski Türk edebiyatının başlangıç devri olan 13 ile 16. yüzyıl arasındaki özellikleri ve geleneğin devir üslûbuyla örtüşmesi üzerinde durulmuş, sonraki yüzyıllarda ise zirve olan isimler ve onların etrafında teşekkül eden farklı söyleyişler ortaya konmaya çalışılmıştır. Osmanlıyla birlikte nazımda ve nesirde dünyanın en büyük ve en işlek dillerinden biri haline gelen Batı Türkçesi’nin başlangıç dönemini oluşturan 13. yüzyıldan 15. yüzyılın sonuna kadar olan devresi, “Erken Dönem” olarak adlandırılmış ve bu dönem üslûbu da “Folklorik Üslûp” olarak değerlendirilmiştir. 16. yüzyılla birlikte klâsik bir özellik kazanan eski Türk edebiyatının bundan sonraki dönemleri yüzyıllara bölünerek değerlendirilmiş ve sanatkarlar, hem gelenek çerçevesinde hem de geleneğe olan eklemlemeleriyle işlenmiştir. Her yüzyıl, içerisinde açılan ‘Manzum’ ve ‘Mensur Eserler’ alt başlıklarında, dönemin sanatkarları ve eserleri hakkında etraflıca bilgi verilmiştir. Tarihî seyri içerisinde, Şeyh Gâlip’ten sonra beslendiği kaynakları kurumaya yüz tutan eski Türk edebiyatının 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zihniyet değişimiyle birlikte yerini başka bir edebiyata bırakmasına değinilmiş ve bu dönem klâsik şiirin “Geç Dönemi” olarak isimlendirilirken, Encümen-i Şuara’nın sonuç vermeyen divan şiirini yeniden ihya etme çabalarına da değinilmiştir.

Muhsin Macit tarafından hazırlanan “Ses Yapısı” (s. 171-198) başlıklı dördüncü

bölüm, yazarın “Divan Şiirinde Ahenk Unsurları, Akçağ yay., Ankara 1996” adlı çalışmasından hareketle oluşturulmuştur. Söyleyiş tarzının büyük bir önem arz ettiği geleneksel yapı içinde sesin, üzerinde titizlikle durulan bir unsur oluşuna değinilmiş ve bu noktada şairlerin ses düzenlemelerinde ünlü-ünsüz ilişkilerinden, ses tekrarlarından, kafiye, redif gibi ritmik unsurlardan, söz sanatları gibi dilde oluşmuş ses değerlerinden istifade ettikleri vurgulanmıştır. Daha sonra konu detaylandırılarak divan şiirinde ahenği sağlayan unsurlar; söz ve ses tekrarları ile ritmi sağlayan öğeler, örneklerden hareketle ortaya konulmuştur. Divan şiirindeki ses örgüsünün farklı cephelerden incelendiği bu bölümde sonuç olarak divan şairlerinin ahenk unsurlarını bir anlatım tekniği olarak kullandıkları ve bu kullanımın da Türkçenin tarihi birikimi ve divan şiirinin dayandığı estetik anlayış tarafından belirlendiğine dikkat çekilmiştir.

Eserin beşinci bölümünü oluşturan “Nazım Şekilleri” (s. 199-244) Filiz Kılıç tarafından hazırlanmış ve bu bölümde manzumelerin mısra veya kıta sayısı, bunların sıralanışı ve kafiye düzeni gibi yapı özellikleriyle oluşan nazım şekilleri, “Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri” (s. 200-221) ve “Bentlerden Oluşan Nazım Şekilleri” (s. 222-241) olmak üzere iki ana grupta incelenmiştir. Bu ana şema içerisinde divan şiirinde kullanılan nazım şekilleri tek tek ele alınarak yüzyıllar içerisindeki söyleniş biçimleri ve şairlerin bunları tercihleri üzerinde durulmuştur.

Mustafa İsen tarafından hazırlanan “Türler” (s. 245-265) başlıklı altıncı bölümde eski Türk edebiyatının belli başlı türleri ele alınmış ve bunların manzum, mensur, karışık olarak alfabetik bir sistem dahilinde tanımı, ortaya çıkışı, tarihî gelişimi verilmiş, en çok hangi nazım şekilleri içinde ve hangi şairler tarafından kullanıldığı ortaya konulmuştur. Şarkının da tür olarak ele alındığı bu bölümde yirmi dört ayrı türün tanımlandığını görmekteyiz.

Eserin “Edebî Sanatlar” (s. 267-282) ayrılan yedinci bölümü, İ. Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanmıştır. Edebî sanatlarla ilgili kaynaklardaki sınırları daraltılmış tanımların ve örneklerin, edebî sanatlar arasındaki farklılıkları tam olarak ortaya koymadığına değinen yazar, konuyu: “Mecazla İlgili Sanatlar” (s. 268-270), “Anlamla İlgili Sanatlar” (s. 270-275), “Söz İle İlgili Sanatlar” (s. 275-281) olmak üzere üç alt bölüme indirgeyerek, edebî sanatları ana hatlarıyla tanıtmakta ve örneklendirmektedir.

Eserin İ. Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanan sekizinci bölümü açıklama ve metnin anlaşılmasını kolaylaştırma amacı taşıyan “Metin Şerhi” (s. 283-290) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde divan edebiyatının kendi döneminden başlayarak günümüze kadar gelen şerhin tanımı, niteliği ve nasıl yapılması gerektiği üzerinde durularak, metin şerhi ve tahlili arasındaki farklar ortaya konulmuş ayrıca konuyla ilgili olarak yapılan teorik açıklamalardan sonra Haluk İpekten’in yapmış olduğu bir gazel şerhi (s. 286-288) örneği verilerek okuyucunun konuyu pekiştirmesine imkân sağlanmıştır.

“Muhteva Yapısı” (s. 291-304) başlığını taşıyan dokuzuncu bölüm İ. Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanmış ve konu, divan tahlillerinde de gördüğümüz; Din-Tasavvuf (s. 291), Sosyal Hayat (s. 293), Aşık-Maşuk (s. 296), Kozmik Âlem (s. 301) ve Tabiat (s. 303) alt başlıkları etrafında incelenerek divan şiirinin genel bir

manzarası ortaya konulmuştur.

Muhsin Macit tarafından hazırlanan “Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları”(s. 305-318) adlı onuncu bölümde ömrünü Türk edebiyatı çalışmalarına veren F. Köprülü, Ö. Ferit Kam, A. Nihat Tarlan gibi birçok isim başta olmak üzere, günümüze dek uzanan araştırmacıların yaptığı kıymetli çalışmalar üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmaların içerik bakımından metin neşri, şerhi ve tahlili, yazma eserlerin tespit ve tasnifi, mukayeseli ve tematik inceleme, monografi alanlarında yoğunlaştığı belirtilerek, bugüne kadar elde edilen malzemenin rehberliğinde artık eski Türk edebiyatının farklı bakış açıları içinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Eserin bu bölümünde, “Metin Neşri” (s. 308) başlığından sonra gelen “Metinler Şerhi ve Tahlili” (s. 311), “Kataloglar” (s. 312), “Sürelî Yayınlar” (s. 312) bölümlerinin metin neşri içerisinde değerlendiriliyormuş gibi tasnif edilmesi bir karışıklığa neden olmaktadır. Bölüm sonunda “Türkiye’deki Üniversitelerde Görev Yapan Eski Türk Edebiyatı Profesör ve Doçentleri” (s. 317-318) verilerek, sahanın yetkin kalemleri ilgili kişilerin dikkatine sunulmuştur.

On birinci bölüm Muhsin Macit tarafından hazırlanmış olup, “Gelenek ve Modern Şiir” (s. 319-328) başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, büyük ölçüde yazarın “Gelenekten Geleceğe, Akçağ Yay., Ankara 1996” adlı eserinden istifade ile oluşturulmuştur. Gelenek kavramı ile ilgili tasviri bir çerçeve’ çizmeye çalışan Macit, estetik çerçevede bu kavramı halk ve -özellikle- divan şiiri için kullanarak, modern Türk şiirinin büyük ölçüde divan şiirinden istifade ettiğini ortaya koymuştur. Bu durum divan şiirinin ses, söyleyiş, imaj dünyası ve dil zevkinin yeniden yorumlanması olarak değerlendirilirken, her sanatkarın birikimine, mizaç ve meşrebine göre bir geleneğe eklemlenme, bir geleneği yeniden yüceltme çabasına girebildiğine değinmiştir. Gelenekten yararlandığını ifade eden şairlerin ritim, tasavvuf, mazmun ve hayal dünyasına vurgu yaptıkları söylenerek, vurgu yapılan hususlar ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmiştir.

Eserin ekler başlıklı son bölümünde Orhan Şaik Gökyay’ın “Divan Edebiyatı Kimin?” (s. 329-342), Annemarie Schimmel’in “Alman Gözüyle Divan Edebiyatı” (s. 343-349), Mustafa İsen’in “Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış” (s. 351-357), Cemal Kurnaz’ın “Divan Şairi Kimdir” (s. 359-360), Mehmet Çavuşoğlu’nun “Bir Beyit’in Çevresinde” (s. 361-366), Osman Horata’nın “Necatî Bey’den Bâkî’ye ‘Döne Döne’” (s. 367-393), Filiz Kılıç’ın “Tuna Kasidesi’nin Düşündürdükleri” (s. 395-411) başlıklı yazılarına yer verilerek okuyucunun divan şiirine farklı cephelerinden bakması sağlanmıştır.

Eski Türk edebiyatıyla ilgili farklı konularda pratik bilgi edinmek isteyenleri birçok değişik kaynağa başvurma zahmetinden kurtaracağına inandığımız bu eser, her bölüm sonunda verilen geniş bibliyografyası ile eski Türk edebiyatıyla ilgili bir konuda derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyenler için de oldukça faydalı olacaktır. Eski Türk edebiyatı sahasında büyük bir boşluğu dolduracağına inandığımız bu eser, özellikle saha ile ilgilenenlerin her an ellerinin altında bulunması gereken birinci elden bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Edebiyatımızın en ihtişamlı dönemine yönelik böylesine kıymetli bir eser ortaya koydukları için yazar kadrosuna gönülden teşekkür ediyoruz.